

gevolgen vandien, zo blijkt. Juist wanneer men deze studie vanuit het oogpunt van onze tijd leest, is dit boek bijzonder interessant.

Peter KRÜGER

OVERLEVEN DOOR INTERCULTUREEL ONDERHANDELEN

Rik Pinxten, *Culturen sterven langzaam. Over interculturele communicatie*. Antwerpen-Baarn, Hadewijch, 1994, 144 p. — ISBN 90 5240 251 5

Uitgangspunt van dit essay is de hypothese dat "de wereld in de volgende generatie zal evolueren tot een geheel van culturele sferen of blokken, die zich ten opzichte van elkaar relatief onafhankelijk zullen opstellen". Meer concreet voorspelt de auteur "dat er tenminste twaalf cultuursferen zullen ontstaan, met name in West-Europa, Noord-Amerika, Rusland (Gemenebest van Onafhankelijke Staten), Centraal-Azië (met Turkije), China, Japan met Zuidoost-Azië, islamitisch Azië (buiten Centraal-Azië : Indonesië, Pakistan, enz.), India, islamitisch Afrika met Klein-Azië, Oceanië, Latijns-Amerika en Zwart-Afrika. Elk van die sferen", zo preciseert hij nog, "zal bestaan uit een mozaïek van regio's, culturen en volkeren, maar zal toch voldoende eenheid hebben om zich van een andere cultuursfeer te onderscheiden" (14). Steunpunt voor deze voorspelling is de vaststelling dat "de onbetwiste dominantie van het westerse waardensysteem en van de westerse politieke en sociale gevoeligheidspatronen, zoals we dat de voorbije twee eeuwen kenden, tot de verleden tijd [behoren]" (17). "In de plaats daarvan zullen er twaalf van die patronen en systemen komen, die op basis van (een grotere gelijkwaardigheid) met elkaar zullen onderhandelen over oplossingen voor de wereldomvattende problemen" (18). Na het wegvallen van die eeuwenoude Westerse dominantie, zo vervolgt de auteur, lijkt de kans immers groot "dat de afzonderlijke sferen over de oplossing van deze wereldproblemen zullen willen onderhandelen op basis van hun eigen prioriteiten en niet meer vanuit het door het Westen opgelegde waardenkader" (16). We zullen dus moeten leren onderhandelen; meer bepaald zullen we moeten leren 'intercultureel onderhandelen' (9), want dat zal "in de toekomst tussen de diverse cultuursferen nodig zijn" (18). "Om ons daarop voor te bereiden" wil de auteur werk maken van "de ontwikkeling van een theorie voor interculturele onderhandeling" (18), die zelfgesteund is op inzichten van de vergelijkende cultuurwetenschappen. Willen we immers leren intercultureel onderhandelen, dan "doen we er goed aan te leren begrijpen hoe de cultuur van elke onderhandelingspartner in elkaar steekt en leren we beter ook hoe overlappingen en verschillen tussen culturen kunnen worden ingeschat" (18). "Dat is, in een notedop", zo besluit de auteur "de achterliggende redenering van dit boek" (18).

Zo te zien is het uitgangspunt van *Culturen sterven langzaam* niet zozeer een hypothese dan wel een diagnose. Vastgesteld wordt namelijk dat een bepaalde wijze van ons verhouden tot andere volkeren en culturen niet meer haalbaar, niet meer houdbaar is,

en dat, willen we overleven (9), we ons in de toekomst tegenover die culturen ook anders zullen moeten leren opstellen. En Pinxten houdt het niet bij deze diagnose : hij voorziet ook in de remedie. Tegen die vastgestelde kwaal is slechts één kruid gewassen : 'leren intercultureel onderhandelen'. En voor dit intercultureel onderhandelen wil dit boek een theoretisch kader ontwikkelen.

Over de juistheid van de diagnose wil ik me hier niet uitlaten, evenmin over de probaatheid van de voorgestelde remedie. Een diagnose is immers ook altijd méér dan een 'wetenschappelijke' vaststelling : het is in belangrijke mate óók een inschatting, een appreciatie. En wat het anti-dotum betreft geldt in zekere zin hetzelfde : indien de diagnose klopt, en het Westen de wereld niet langer zijn wil kan opleggen, kan ik me voorstellen dat 'leren intercultureel onderhandelen' een zinvolle respons kan zijn op die nieuwe situatie. Over de waarde en de opportuniteit van het hier ontwikkelde theoretische model voor het intercultureel onderhandelen kan ik me niet uitspreken — althans niet rechtstreeks — omdat zoiets een grondiger analyse én op zijn minst een confrontatie met de feiten behoeft. — Maar misschien liggen de kwaliteiten van dit boek — mogelijk in weerwil van de intenties van de auteur — ook niet zozeer in die diagnose, in de voorgestelde remedie of in de uitwerking van een onderhandelingstheorie, dan wel in het soort probleem waarmee de auteur zich hier inlaat en de wijze waarop hij met die problematiek omgaat. Mij lijkt het alvast belangrijk om dié kwaliteiten van het essay naar voren te halen.

Om te beginnen is dit boek in hoge mate een politiek boek. Althans : de inzet is politiek. De auteur wil immers uitdrukkelijk bijdragen tot het publieke debat omtrent het 'geopolitieke' probleem waartoe de veranderende internationale verhoudingen tussen de cultuursferen aanleiding geven. Die veeleer algemene politieke inzet wil de auteur daarenboven ook vertaald zien naar het concrete niveau van de dagelijkse politiek. Dat blijkt uit het afsluitende hoofdstuk, waar Pinxten zijn eerder abstract geformuleerde interculturele onderhandelingstheorie aan het werk zet om het migrantenvraagstuk aan te pakken — finaal met de bedoeling om langs deze weg zijn bijdrage te leveren voor de 'oplossing' ervan. Ondermeer daarom, zo versta ik de auteur, is dit boek geschreven voor een ruimer publiek.

Het uitdrukkelijk politieke gehalte van dit essay beschouw ik in tweeërlei opzicht als een verdienste. De ene maal in de mate dat een wetenschapper zich hier als wetenschapper concreet inlaat met politiek netelige kwesties, zoals het migrantenvraagstuk — wat lang niet evident is; en een andere maal omwille van de wijze waarop dit gebeurt. Pinxten tracht namelijk van meet af aan het onderscheid te handhaven tussen de wetenschappelijke analyse enerzijds en zijn persoonlijke morele en/of politiek-ideologische opties anderzijds. Op die manier tracht hij het wetenschappelijk argument zuiver te houden en het moraliseren en ideologiseren systematisch te weren — wat in een essay met politieke inzet geen sinecure is. Natuurlijk slaagt hij daarin niet voor honderd procent, maar belangrijk is dat de aandacht voor dit onderscheid de uiteenzetting permanent begeleidt en de structuur van de tekst als geheel organiseert.

Behalve die veeleer 'deontologische' reflectie van de wetenschapper op de 'wetenschappelijke zuiverheid' van zijn argument, bevat Pinxtens tekst nog een tweede, meer subtiele vorm van reflexiviteit, die bovendien zo goed als samenvalt met de kern van zijn interculturele onderhandelingstheorie. Pinxten is namelijk ook beducht voor de

homogeniserende of alteriteitsreducerende effecten van wetenschappelijke methodes. Wetenschappelijke methodes dragen de signatuur van de cultuur waarin ze zijn ontworpen. Het zijn zoekstrategieën die onvermijdelijk voor een belangrijk aandeel geleid worden door het geheel van vooronderstellingen inzake mens- en wereldbeeld die die cultuur van binnenuit vormgeven. De kans is dan ook groot dat wanneer die zoekstrategieën aan het werk gezet worden om een andere cultuur te ontsluiten, ze noodgedwongen blind blijven voor bepaalde aspecten, zo mogelijk zelfs voor de wezenlijke aspecten van de onderzochte cultuur. Daarom, aldus Pinxten, is het noodzakelijk dat we de gebruikte methodes — en de categorieën waarop ze steunen — systematisch confronteren met en toetsen aan de 'culturele intuïties' van de onderzochte cultuur. Het onderzoeksobject, aldus nog Pinxten, krijgt op die manier "uitdrukkelijk controle op de verzameling feiten, op de interpretatie ervan en zo op het resultaat van het onderzoek" (34). Doen we dat niet, dan vervallen we in de kortste keren in het aloude euvel van het 'mentaal kolonialisme': het interpreteren van de onderzochte cultuur vanuit de referentiekaders van de eigen (onderzoekende) cultuur. — Het heeft met andere woorden geen zin om een vreemde cultuur te willen bestuderen zonder niet tegelijk ook de methodes die men daarbij gebruikt permanent te controleren op hun mogelijke alteriteitsreducerende effecten. En uitgerekend in die bekommernis schuiven Pinxtens methodologische reflecties en de kern van zijn interculturele onderhandelingstheorie in elkaar: voorwaarde voor een op basis van gelijkwaardigheid gevoerde interculturele onderhandeling is dat de betrokken culturen elkaars andersheid erkennen; en voorwaarde voor die erkenning is dat de betrokken culturen elkaar leren kennen en begrijpen aan de hand van methodes die — via kritische zelfreflectie en een permanente controle door het onderzoeksobject — die andersheid niet aantasten, maar weten te bewaren. De zorg voor het behoud van de andersheid van andere culturen, die Pinxtens onderhandelingstheorie motiveert en vorm geeft, wordt hier dus doorgetrokken tot in zijn methodologische uitgangspunten: (culturele) alteriteit wordt als een spoor ingeschreven in het eigen onderzoeksinstrumentarium.

Die methodologische subtiliteit behoort ongetwijfeld tot de voornaamste kwaliteiten van dit essay. Maar zoals nog als eens gebeurt is de sterkte van een betoog tegelijk ook de zwakte ervan. Hoezeer Pinxten ook insisteert op het belang en de noodzaak van een controle op het onderzoek door het onderzoeksobject ten einde de alteriteit van de onderzochte cultuur niet onder tafel te vegen, toch slaagt hij er niet echt in plausibel te maken dat zo'n controle het behoud van die alteriteit kan garanderen. Die controle zou er immers in bestaan het onderzoeksobject het onderzoek actief te laten meebepalen (34). Is het echter geen ietwat naïeve metafysische fictie te denken dat het onderzoeksobject wanneer het het onderzoek actief gaat meebepalen, en in die zin onderzoeks*subject* wordt, zijn identiteit als onderzoeksobject bewaart? Moeten we niet veeleer aannemen dat het onderzoeksobject op die ogenblikken zich in zijn objectieve andersheid opschort, om met de ogen van de onderzoeker naar zichzelf te kijken, ten einde de vragen van die onderzoeker — die *nooit* zijn vragen als onderzoeksobject zullen zijn — te kunnen beantwoorden? Uitspraken in de zin van "culturen beschrijven in termen die eigen zijn aan die culturen en niet in termen van één cultuur (met name de onze)" (29) of "Om een cultuur te kunnen beschrijven vanuit een 'autochtoon perspectief' ..." (34) blijven daarom problematisch. Ze drukken tegelijk een noodzakelijkheid én een onmogelijkheid uit: een

aporie, of zo men wil : een ideaal, maar in elk geval niet iets dat daadwerkelijk gerealiseerd kan worden. Misschien ware het dan ook raadzamer geweest voorzichtiger, tentatiever te formuleren en te erkennen dat elk onderzoek van een andere cultuur noodgedwongen alteriteitsreducties met zich meebrengt; en dat we enkel technieken kunnen verzinnen om dat onvermijdelijke gebeuren enigszins tegen te gaan.

Ook mijn tweede kritische bedenking houdt verband met de methodologische opties van dit boek. Van meet af aan maakt de auteur duidelijk dat hij het domein van de economie niet in zijn analyses wenst te betrekken. "Ik ontken uiteraard niet dat economische en ook militaire realiteiten een heel belangrijke rol spelen en zullen blijven spelen in de politieke en sociale wereld van de toekomst. Ik meen echter dat in de bestaande theorieën en in de huidige politieke opties een veel te grote en vooral veel te exclusieve rol aan de economie wordt toegekend, terwijl de culturele aspecten sterk worden ondergewaardeerd. Mensen zijn ook irrationeel, ze kiezen niet uitsluitend op basis van economische overwegingen, maar ook op grond van religieuze of zelfs smaakvoorkeuren. Over de invloed van de economie op de politiek zijn ontelbare boeken geschreven. Daar ga ik binnen het bestek van dit boek niet dieper op in, onder meer ook omdat de overwaardering van het economische volgens mij vooral kenmerkend is voor de westerse ingesteldheid" (12-3). Op deze laatste veeleer subjectieve appreciatie na, argumenteert Pinxten hier dat het domein van het economische buiten zijn gezichtsveld zal blijven, omdat 1) daarover al genoeg is gezegd en omdat 2) daaraan bovendien doorgaans ook té veel belang wordt gehecht, 3) zodat andere (lees: culturele) handelingsmotieven ondergewaardeerd blijven. In dat verband opponeert hij de 'irrationele' handelingsmotieven die gelden binnen de niet-economische sfeer met de 'rationele' (= de op nutmaximalisatie gerichte) motieven van de economische sfeer. Het effect van die ogenschijnlijk onschuldige terreinafbakening weegt evenwel zwaar op de de rest van het verhaal. Cultuur en economie worden op die manier tegenover elkaar gesteld als twee onafhankelijke, op zich staande handelingssferen, die men ten behoeve van de hier geboden analyse — methodologisch dus — volkomen van elkaar kan loskoppelen. Het gevolg daarvan is dat zich binnen de argumentatie een aanzienlijke blinde vlek nestelt. Onzichtbaar wordt dan immers hoe de uitbouw van een economisch systeem van decisieve invloed is op leefwereld, de levensstijl van mensen : op de wijze waarop mensen hun leven inrichten; dat elk economisch systeem steeds een bepaald type mens onderstelt en dus ook produceert. Onzichtbaar blijft dan namelijk precies dit 'cultuurproductieve en -veranderende' vermogen van het economische, waardoor mensen 'gedwongen' worden zich anders te verhouden tot zichzelf, tot de tijd, de ruimte, het voedsel, de anderen, etc. Zeker voor wat het Westen betreft kan daarover geen discussie bestaan : de moderniserings- en rationaliseringseffecten van de economie op het niveau van de leefwereld van het individu werden reeds genoegzaam beschreven. — Welnu, precies die intussen onvermijdelijk gebleken culturele 'neven(?)verschijnselen' van de westerse economie — die zich hoe dan ook lijkt te zullen doorzetten op mondiaal vlak — werpen een schaduw over Pinxtens toekomstbeeld van 'twaalf relatief onafhankelijke cultuursferen'. Want waarin zal de eigenheid, de specificiteit van die cultuursferen nog bestaan, indien het vanuit het Westen geïmporteerde economische regime het ritme bepaalt waarop de mensen hun leven leiden ? Zal de verraderlijk logica van die westerse economie, die tegelijk bevrijdt en knecht, de vandaag nog onderscheiden cultuursferen niet van

binnenuit transformeren tot een aantal exotische varianten van een zelfde type samenleving en cultuur ? Want waar of hoe zal men kunnen weerstaan aan de disciplinerende druk van het westerse economische bestel ? Of zal men de boot kunnen afhouden en erin slagen om op een niet-westerse wijze toch de kadans van de westerse economie te blijven volgen ? Ondanks hun intelligente en moedige verzet slagen ook de Navajo daar niet in, en de Hopi al evenmin. Zij beleven de tragiek, die kennelijk nog moeilijk te ontlopen is, van een relatief stabiele traditionele samenleving, die wordt aangezogen en zodoende verscheurd door de duizelingwekkende maalstroom van het intrinsiek instabiele proces van modernisering.

Los van deze kritische bedenkingen echter, is Pinxtens *Culturen sterven langzaam* op de allereerste plaats — en om de redenen die ik heb vermeld — een moedig boek. Of beter : het is een moedig en tegelijk op bepaalde punten enigszins naïef boek. Maar allicht moet men hier en daar wat naïef kunnen zijn, om moedige boeken te kunnen schrijven.

Antoon BRAECKMAN